O mezinárodní konferenci slavistické kognitivní lingvistiky v Praze

Jasňa Pacovská
Ústav českého jazyka a teorie komunikace, FF UK, Praha
jasna.sledrova@ff.cuni.cz

V říjnu 2009 učinila česká kognitivní lingvistika významný krok směrem k začlenění do mezinárodního kontextu. Ve dnech 15.–17. října uspořádal Ústav českého jazyka a teorie komunikace Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze ve spolupráci s Asociací slavistické kognitivní lingvistiky (SCLA) 9. ročník Konference slavistické kognitivní lingvistiky. Konference se konala v prostorách Filozofické fakulty UK. Jednalo se o nejvýznamnější vědeckou kognitivistickou konferenci v České republice. Právě spolupráce se SCLA učinila z konference mimořádně významné setkání předních odborníků na poli kognitivní lingvistiky. SCLA založili v roce 2000 Laura Jandová spolu se Stephenem M. Dickeym jako mezinárodní organizaci, která se soustředí na kognitivní přístupy ke studiu slovanských jazyků. Od tohoto roku se konaly konference, s výjimkou roku 2003, každoročně.

V českém prostředí má kognitivní lingvistika nepříliš dlouhou historii, její počátky spadají do poloviny devadesátých let minulého století. Tehdy se několik pracovnic Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK v Praze připojilo k mezinárodnímu projektu, který se soustředil na kognitivní výzkumy jazyka v oblasti srovnávací sémantiky. Na začátku byla spolupráce s varšavskými odborníky, poté přibyly kontakty s lublinskými kognitivními lingvisty, kteří se současně zaměřují na kulturní dimenzi řeči a jazyka a na etnolingvistiku. Právě spolupráce s lublinskými badateli vtiskla konferenci novou tvář.

Vlastní konferenci předcházela sekce příspěvků, jejímž střechovým tématem byly kognitivní a konstruktivní přístupy k syntaxi, a workshop, který byl věnován kvantitativním a korpusovým přístupům v slavistické kognitivní lingvistice. Jelikož se jedná o metody, které významně obohacují kognitivní studium jazyka a které rezonovaly i v řadě konferenčních příspěvků, byl tento odborný program vhodným rozšířením konference.

Specifikem české konference bylo její rozšíření o kulturní a etnolingvistické aspekty. Hlavním představitelem této orientace byl profesor Jerzy Bartmiński, který pronesl plenární referát, v němž představil výzkumy v oblasti kognitivní etnolingvistiky. Odkazoval na četné publikace, které jeho tým vytvořil a které sklidily velký mezinárodní ohlas. Jerzy Bartmiński nazval svůj příspěvek Jazykový obraz světa jako problém kognitivní etnolingvistiky a vyložil v něm hlavní postuláty kognitivně-kulturních a etnolingvistických přístupů k jazyku. Vysvětlil pojem sémantický stereotyp, charakterizoval kognitivní definici jako nástroj popisu jazykových stereotypů, vyložil problematiku základních konceptuálních profilů a jazykového obrazu světa. K jazykovému obrazu světa Jerzy Bartmiński přistupoval na základě koncepce Ogden-Richardsova sémantického trojúhelníku a představil jej z perspektivy jak onomaziologické, tak sémaziologické. Jeho referát odhalil všem zúčastněným současnou podobu etnolingvistiky se značnou explicitou.

Jednání zahájil plenární referát Ireny Vaňkové, přední představitelky a současně průkopnice české kognitivní a kulturní lingvistiky. Příspěvek s názvem Věc ve světě, slovo v jazyce (Fenomenologická východiska a pojetí významu v kognitivní lingvistice a etnolingvistice) odhaloval průniky filozofie jazyka, kognitivní lingvistiky a etnolingvistiky. Referentka se

opírala o filozofické myšlenky M. Heideggera, H. G. Gadamera a významného českého filozofa J. Patočky. Podstatnou část jejího příspěvku tvořila charakteristika různých aspektů studia významu. Postupně se zabývala významem tělesně a smyslově ukotveným, metaforicky založeným, dynamickým (scénářem a příběhem), významem vycházejícím z kategorizace, založeným na vztahu denotační a konotační složky, dialogickým, přerůstajícím v sociálnost, performativitu a kulturnost, kontextovým, opírajícím se o běžnou kategorizaci a rekategorizaci, a významem vycházejícím ze sémantiky jazykové a jejího sepětí se sémantikou jiných kódů. Referát I. Vaňkové vycházel z rozsáhlé textové báze, která dokládala všechna teoretická východiska.

Třetím plenárním referátem byl příspěvek Laury Jandové, která se zabývala rolí metonymie v gramatice. Referentka porovnávala projevy metonymie v češtině, ruštině a norštině. Zaměřila se na vztah frekventovaných sufixů, slovních druhů, slov základových – „nosičů" (vehicle) a slov odvozených – „cílů" (target). L. Jandová vycházela ze své dlouholeté pedagogické zkušenosti a zdůraznila široké možnosti využití tohoto přístupu při výuce cizích jazyků.

Velký ohlas sklidil příspěvek Stevena J. Clancyho z Univerzity v Chicagu. Zabýval se obligatorností subjektu v současné ruštině. Autor vycházel ze svých dosavadních výzkumů a inspiroval se především studiemi D. Divjakové a S. T. Griese. Tematicky blízký tomuto příspěvku byl referát Jeleny Padučevové z Institutu ruského jazyka Ruské akademie věd. Věnovala se problematice slovosledu, jedné z oblastí, která kognitivní lingvisty vybízí ke kladení stále nových otázek. Referentka se v příspěvku soustředila na změnu slovosledu, která většinou způsobuje inverzi pořadí subjekt – predikát. Tyto transformace J. Padučevová doložila řadou příkladů z ruštiny. Další gramatickou kategorií, která podněcuje kognitivní lingvisty k soustavnému studiu, je kategorie slovesného vidu. Na pražské konferenci se jí věnovalo hned několik účastníků. Za všechny je třeba zmínit alespoň referát Stephena M. Dickeyho. Ve svém příspěvku se zaměřil na analýzu vidu v ruštině pohledem Langackerovy teorie, podle které je slovesný vid velmi subjektivní kategorií. Podporu této teze nachází S. M. Dickey ve výzkumech K. T. Holena a sám uvádí řadu příkladů z východoslovanských jazyků, zejména z ruštiny, které jsou potvrzením této teorie.

Během tří jednacích dnů zaznělo přes padesát příspěvků, které byly rozloženy do tří sekcí. Příspěvky se zaměřovaly na různé aspekty kognitivních přístupů ke slovanským jazykům, zabývaly se kognitivní sémantikou, kognitivní gramatikou, jazykovým obrazem světa, ale i vztahem kognitivních, pragmatických a sociálních přístupů k jazyku a, jak jsme již zmínili, etnolingvistikou. Pro některé příspěvky bylo typické, že upozorňovaly na průniky kognitivní lingvistiky a jiných oborů, byly představeny hlavně souvislosti kognitivních výzkumů s psychologickými a sociolingvistickými přístupy k řeči a jazyku. K takovým patřily např. referáty F. Smolíka a J. Lukavského. Referenti se zabývali slovosledem z hlediska ontogeneze dětské řeči. J. Pacovská osvětlovala podstatu transdisciplinarity prostřednictvím vztahu lingvistiky, psychologie a didaktiky mateřského jazyka. Sociolingvistickým zaměřením se vyznačoval příspěvek J. Zinkeho a E. Ogiermannové, kteří zkoumali prostředky vyjadřování odpovědnosti v angličtině a polštině. Filozofickým pohledem přistupoval k vyjadřování lásky a pravdy v češtině, angličtině, francouzštině a němčině J. W. Underhill. Zejména čeští účastníci ocenili referát D. Danahera zabývající se dualismem těla a duše v Havlových textech.

Pokud bychom chtěli příspěvky rozdělit do tematických okruhů, patrně bychom, i když se značným zjednodušením, vytvořili dvě skupiny. Do první by patřily referáty zabývající

se kognitivní gramatikou, do druhé referáty věnující se kognitivní sémantice. Protože není možné věnovat se v rámci naší zprávy všem příspěvkům, zmíníme jen některé. Současně si uvědomujeme, že výběr je náhodný a že zájemce o některé konkrétní problémy by měl nahlédnout alespoň do sborníku abstraktů, který organizátoři vydali.

Do oblasti kognitivní gramatiky se zaměřením na různé gramatické prostředky a jejich ilustraci na příkladech převážně slovanských jazyků lze zařadit kategorii imperativu (H. Pluimgraaff a E. Fortuin z Leidenu), životnosti (A. Šmelev z Moskvy), dativu (E. Gutiérrez Rubio z Olomouce) či slovesného způsobu – kondicionálu (opět E. Fortuin z Leidenu), ingresivitu a dekauzativitu (S. Sokolova z Tromsø), kauzativní spojky v ruštině (A. Israeli z Washingtonu), sufix *-nou-* v Jackendoffově pojetí (E. Lehečková z Prahy) atd.

Do problematiky kognitivní (a kulturní) sémantiky můžeme zahrnout příspěvky zabývající se lexikálními prostředky vyjadřování emocí v polštině a angličtině (P. Wilson a B. Lewandowska-Tomaszczyk z Lodže), konceptualizací radosti v polštině (A. Mikołajczuk z Varšavy), politickým diskurzem v srbštině (N. Silaški a T. Đurović z Bělehradu), úsměvem a smíchem v ruské kultuře (opět A. Šmelev z Moskvy), terminologizací a determinologizací ve strukturní a kognitivní lingvistice (I. Bozděchová z Prahy).

Je vhodné dodat, že slavnostní ráz konference byl umocněn zahajovacím projevem Michala Stehlíka, děkana Filozofické fakulty UK v Praze, který současně převzal záštitu nad celým jednáním.

Čím ještě byla celá konference mimořádná? Bohatou diskusí, která se přesunula z jednacích sálů i do zákulisí, účastníci v ní pokračovali také na slavnostní recepci, kterou pro ně organizátoři uspořádali. Z konference odcházeli všichni s nadějí, že se podobná setkání kognitivních lingvistů budou v krátkém časovém horizontu opakovat. Pro českou kognitivní lingvistiku to bylo mimořádné ocenění, protože se tak zapsala do mezinárodního povědomí. Čeští lingvisté toto setkání současně vnímají jako výzvu k dalšímu rozvoji kognitivních výzkumů jazyka a řeči.

Zájemce o další aktivity Asociace slavistické kognitivní lingvistiky upozorňujeme, že 10. kongres SCLA 2010 se bude konat ve dnech 9.–11. října 2010 na Univerzitě v Brownu.